

**El bandolerisme
mallorquí post-
agermanat**

Jaume Serra i
Barceló

Mayurqa
(2000), 26:
73-97

EL BANDOLERISME MALLORQUI POSTAGERMANAT*

Jaume Serra i Barceló

RESUMEN: Este estudio presenta el panorama del bandolerismo mallorquín después de las Germanías y cómo este movimiento revolucionario sirvió de puente entre los esquemas medievales y el nuevo bandolerismo del barroco. La represión de los agermanados, tanto en bienes como en personas, provocó la aparición de fugitivos y nuevos esquemas de resistencia social.

ABSTRACT: This work shows Majorcan's banditry situation after the revolutionary movement called *Germanies* and how this served as a bridge between the medieval schemes and the new banditry of the barroque periode. The repressions against the *Agermanats*, which was undergone both on people and on goods, caused the apperance of ourlaws and new types of the social resistance.

En contra d'un panorama idíl·lic de la societat mallorquina posterior a les Germanies, les darreres investigacions ens el presenten força conflictiu. És cert que la repressió de la revolta agermanada actuà com un trauma que marcà tota la vida posterior del Regne. El fet que no es conservin llegendes, contarelles o refranys sobre aquest esdeveniment, quan l'inconscient popular en recorda d'anteriors, és un bon indicador de l'abast que assolí la repressió. Els professors Rosselló i Miralles fa uns anys documentaren a Montuïri l'única tradició popular coneguda fins ara,¹ posteriorment manipulada políticament,² que confirma aquests plantejaments. I el problema és que és ben conegut com es generà i col·leccionà literatura proagermanada.³

En general es pot considerar que el coneixement de la nostra història té greus llacunes. Una d'aquestes és, malgrat les darreres aportacions,⁴ el regnat de Carles V amb

* El present treball es troba inclòs al Projecte d'Investigació PB97-0152 de la Subdirecció General de Proyectos de Investigación Científica y Técnica del Ministerio de Educación y Cultura.

¹ ROSSELLÓ LLITERAS, J.; MIRALLES MONSERRAT, J. (1971): «Una tradició mallorquina sobre l'ascendència de Colom». *Serra d'Or*, maig. Posteriorment reeditada a la revista *Lluc* de gener de 1972.

² BAUZÁ SOCÍAS, R.; AMENGUAL, J. E. (1990): *La verdad de Joan Colom*. Ed. Eureka, Palma de Mallorca.

³ SIMÓ, G. (1978): «Les profecies atribuïdes a Bernat de Mogoda». *Randa* 7, pàg. 132-167.

⁴ JUAN VIDAL, J. (1996): *El sistema de gobierno en el reino de Mallorca (siglos XV-XVIII)*. Ed. El Tall. Palma de Mallorca. JUAN VIDAL, J. (1998): «El gobierno del reino de Mallorca en la época de Felipe II». A *Actas del Congreso Internacional Felipe II (1527-1598). Europa y la Monarquía Católica*. Tomo I, Madrid, pàg. 413-450. BELENGUER CEBRIÀ, E. (1986): *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*. Colección Síntesis. Valladolid, pàg. 39-53. BELENGUER CEBRIÀ, E. (2000): *Un reino escondido: Mallorca, de Carlos V a Felipe II*. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V. Madrid.

posterioritat a les Germanies.⁵ Aquest regnat s'havia reduït en la historiografia tradicional a l'estudi de les Germanies⁶ i d'altres temes menors, com les campanyes nord-africanes o les visites imperials.⁷ Emperò els darrers estudis permeten considerar-lo com a cabdal per entendre la posterior evolució del regnat de Felip II,⁸ especialment a partir del que Joan Reglà denominà viratge filipí. Per això es fa difícil saber l'abast d'aquest viratge per al Regne de Mallorca si no se sap des d'on es partia.⁹

Si es retorna al tema de les Germanies, i malgrat les importants aportacions d'historiadors com Bover, Furió o Quadrado al segle XIX o dels professors Josep Juan i Eulàlia Duran més recentment, el tema es troba lluny d'haver-se exhaurit. El mateix passa amb les campanyes nord-africanes. Ja fa anys Francesc Sevillano publicà un important article sobre la defensa de Bugia el 1515.¹⁰ En aquesta publicació s'insinuava i es donaven pistes per a futures investigacions. La font utilitzada (avui en dia recobrada)¹¹ permet entendre no sols l'abast del problema de l'armament popular (sense el qual no és possible entendre el moviment agermanat), sinó establir xarxes d'enfrontaments i solidaritats que permetrien comprendre millor alguns capítols luctuosos d'anys després i que senzillament s'han qualificat com a irracionals i sense una causa predeterminedada clara.

Igualment passa amb la connexió entre el moviment agermanat, les banderies i els bandolers (tant els preexistents com els posteriors a l'esclafit). Curiosament, la major part dels autors han parlat de la importància d'aquest context de banderies aristocràtiques

⁵ El primer estudi que intentà donar un panorana general del segle va ser el de PERE XAMENA (1972): «El segle XVI» a *Historia de Mallorca/II*, coordinada per Mascaró Passarius, pàg. 281-287. N'existeixen d'altres que parteixen del món local per acabar amb una visió general de tota l'illa, especialment À. SANTAMARÍA ARÁNDEZ (1971): *El valle de Sóller y Mallorca en el Siglo XVI*. Imprenta Marqués. Sóller, i ONOFRE VAQUER BENNÁSSAR (1987-88): *Una sociedad del Antiguo Régimen. Felanitx y Mallorca en el Siglo XVI*. Mallorca.

⁶ D'especial vàlua són: JUAN VIDAL, J. (1973): «Una aproximación al estudio de las Germanías de Mallorca». BCOCIN. Octubre-Diciembre, pàg. 141-188. JUAN VIDAL, J. (1985): *Els Agermanats*. Biografies Mallorquines, 11. Ajuntament de Palma. Palma de Mallorca. DURAN, E. (1982): *Les Germanies als Països Catalans*. Ed. Curial. Barcelona. DURAN, E. (1984): *Cròniques de Les Germanies*. Eliseu Climent, Editor. Sèrie la Unitat. València. A més a més, cal destacar l'obra de FRANCISCO PÉREZ FERRER (1976): *Les Germanies i Sóller*. Edición patrocinada por el Magnífico Ayuntamiento de la ciudad de Sóller. Palma de Mallorca.

⁷ R[IPOLL], L[uis] (1973): *Nota acerca del «Llibre de la Benaventurada vinguda» y de esta edición popular*. Imprenta Mossèn Alcover, Palma, pàg. 38 El *Llibre de la Benaventurada vinguda del emperador y rey don Carlos en la present Ciutat de Mallorques*, del notari Joanot Gomis, s'acabà d'estampar el 30 de gener de 1542 a la impremta de mestre Ferrando de Cansoles. Aquesta obra va ser durant molts d'anys una raresa bibliogràfica fins que À. Campaner la va incloure al seu *Cronicón* i, posteriorment, n'aparegueren d'altres: una de realitzada el 1933 per l'impressor Octavio Vinader i una edició popular amb un curt estudi a càrrec de Lluís Ripoll. De fet, encara avui en dia sols se'n coneixen tres exemplars originals: un a la Biblioteca Central de Barcelona, un altre en mans dels hereus de Faust Morell i Tacón i un de tercer a la Biblioteca March. Precisament aquest darrer exemplar, en un excel·lent estat de conservació, serví de model per a una edició facsímil encarregada per la Sociedad de Bibliófilos de Barcelona, limitada a 200 exemplars destinats als membres i que no es posà a la venda i que conté un interessant estudi preliminar de L. Pérez.

⁸ JUAN VIDAL, J. (1996): *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV-XVIII)*. El Tall. Palma de Mallorca, pàg. 73-86.

⁹ SERRA I BARCELÓ, J. (1999): «El bandolerismo en Mallorca durante el reinado de Felipe II». A *Felipe II y el Mediterráneo*. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V. Volumen II. Los Grupos Sociales. Madrid, pàg. 443-478.

¹⁰ SEVILLANO COLOM, F. (1971): «Mallorca y la defensa de Bugía (1515)». BSAL tom XXXIII, pàg. 332-370.

¹¹ ARM-AH 6638.

(Almudaina/Call o Almudaina/Born) en el decurs de les Germanies.¹² Emperò, manquen els estudis sistematitzadors i l'aclariment dels diversos vincles entre banderies, solidaritats i llinatges. En aquest sentit, la polèmica entre historiadors mallorquins i valencians per culpabilitzar uns i altres de l'esclafit ha impedit una vertadera anàlisi, que cal, encara, realitzar en profunditat.¹³

LES GERMANIES COM A FRONTERA

Les Germanies foren un moviment social que molts d'autors no dubten a considerar com una vertadera revolució amb les fases típiques de qualsevol manual.¹⁴ Tot i amb això, i com es pot suposar, no es tracta d'un moviment homogeni ni en els seus objectius ni en les tàctiques per assolir-los.¹⁵ Les explicacions tradicionals el presentaren com una sedició espontània, sense una ideologia clara darrere i sense una planificació a curt o llarg termini, però, com fàcilment es comprèn, aquests punts de vista varen ser construïts pels triomfadors. D'altra part, aquests mateixos grups intentaren presentar la revolta com un enfrontament total i maniqueista que dividí la societat mallorquina en dos grups irreconciliables: els agermanats (pagesos i menestrals), violentament contraris als cavallers i ciutadans, que, a més a més, qüestionaven la sobirania de l'emperador, i els mascarats, súbdits fidels. Tot i amb això, una anàlisi acurada de les diferents actuacions permet importants matisacions, ja que els enfrontaments es donarien més entre els productors i manipuladors de matèries primeres amb els grups que controlaven els sistemes de producció i de comercialització.¹⁶

En la pràctica, no tots els membres dels estaments privilegiats foren mascarats ni tots els pagesos i menestrals agermanats, ja que les excepcions en un i altre camp són notables. Per exemple, és cert que els cavallers agermanats varen ser poc nombrosos, però

¹² Tot amb tot, sols excepcionalment alguns autors han posat esment en les campanyes de Bugia i les Germanies en la introducció de l'armament de foc a Mallorca. De fet, les primeres notícies d'armes de foc en mans de particulars es detecten vers 1513. Amb la campanya de Bugia se'n feren compres massives i el seu repartiment a les tropes que hi participaren permet entendre, igual que passà a València, en bona part, l'esclafit agermanat. Vegeu FERNANDO WEYLER (1968): *Historia Militar de Mallorca*. Ed. Luis Ripoll. Palma de Mallorca. FRANCISCO ESTABÉN (1972): «De lo bélico mallorquín. Fuerzas militares de Mallorca. Arquitectura militar insular». A *Historia de Mallorca/IV*, coord. per MASCARO PASSARIUS, pàg. 521-667.

¹³ DURAN, E. (1972): «Les sèries documentals de l'Arxiu Històric de Mallorca referents a la repressió de La Germania». BSAL tom XXXIII, pàg. 550-557. DURAN, E. (1975): «La Guerra de les Germanies i la seva interpretació». *Randa* 1, pàg. 25-63. DURAN, E. (1981): «Joan Binimelis i la Guerra de les Germanies a Mallorca». *Randa* 12 pàg. 89-124. DURAN, E. (1982): *Les Germanies als Països Catalans*. Ed. Curial. Barcelona. DURAN, E. (1982): «Aspectes ideològics de Les Germanies». *Pedralbes* 2, pàg. 53-67. DURAN, E. (1984): *Cròniques de Les Germanies*. Eliseu Climent, Editor. Sèrie la Unitat. València. DURAN, E. (1993): «Joan Binimelis i la seva història de Mallorca». BSAL tom XLIX, pàg. 485-496.

¹⁴ LE-SENNE, A. (1982): «Mallorca en temps dels Àustries. Aspectes polítics». A Diversos Autors: *Història de Mallorca/II*. Ed. Moll Els Treballs i els Dies, 21, Palma de Mallorca, pàg. 55-66.

¹⁵ LORENZO CADARSO, P. L. (1996): *Los conflictos populares en Castilla (siglos XVI-XVII)*. Ed. Siglo XXI, Madrid. L'autor presenta com a hipòtesi de treball que darrere qualsevol moviment social hi ha una lluita pel poder i que fins i tot darrere moviments sovint considerats com a espontanis, s'hi destrien estratègies i tàctiques que es modifiquen d'acord amb les diverses conjuntures.

¹⁶ JUAN VIDAL, J. (1973): «Una aproximación al estudio de las Germanías de Mallorca». BCOCIN. Octubre-Diciembre, pàg. 141-188.

els més destacats que optaren per postures agermanades ho foren fins al final de la revolta, àdhuc quan resultava clar que el manteniment de l'opció suposava caure clarament en un delict de traïció. D'altra banda, hi hagué persones que variaren en diverses ocasions de postura. Igualment, moltes persones dels estaments no privilegiats des del principi es mostraren clarament partidàries del manteniment de l'estatu quo. De fet, tots els autors estan d'acord que sols l'entrada dels forans, amb les seves demandes finiseculars, aconseguí capgirar un procés inicial més moderat.¹⁷

Així, a la Ciutat sembla que les Germanies actuaren com un parèntesi en el decurs dels conflictes de les banderies aristocràtiques. Cal recordar que uns anys abans havien tingut lloc una sèrie d'esdeveniments polítics de gran magnitud: la suspensió del virrei Aymerich,¹⁸ el procés contra el regent Frederic de Gualbes,¹⁹ els conflictes entre les banderies d'Almudaina i Call... Emperò, ja uns anys abans de les Germanies es documenta un fet important, que segurament tenia arrels anteriors, ben representatiu de la manera com les banderies urbanes aristocràtiques tenien exèrcits particulars de bandolers als quals pagaven un sou. En aquest context és representatiu un pregó signat pel virrei Aymerich el 2 de juny de 1509 en el qual es feia notar que «com per experiència hage constatat en la present Ciutat e Regne de Mallorques, a causa dels aplechs e ajusts dels menestrals e hòmens de la Part Forana, fahents valensa ab una part o a altre als hòmens de honor qui bandoletgen o stan en ubert ab sos contraris esser-se seguits molts scàndols e grans desordes». A conseqüència d'aquests ajusts entre cavallers, menestrals i homes de la Part Forana es produïen grans bregues en les quals hi havia molts de nafrats «car la multitud de dits menestrals e hòmens de la Part Forana concorren en valensa de una part y de altre en las bregues e comocions entre dits hòmens de honor seguides». Allò veritablement significatiu radica en el fet que el lloctinent ordenava «a tots los dits menestrals e hòmens de la Part Forana e a cada hu d'ells en particular que si bregues algunes o insults beuran ni sentiran entre hòmens de honor no gosen ni presumescan fer part en aquellas ne traure armes o fer alguna manera de socors ne ajuda en dites bregues. E axí poc gosen ni presumescan star armats en las cases dels dits hòmens de honor qui bandoletgen o stan en ubert ab sos contraris si ja donchs no menjen e prenen soldada dels dits hòmens de honor los quals e no altres són exceptats y refermats de la present crida e edicta sots pena de vida e confiscació de tots llurs béns».²⁰

Pel que fa a la Part Forana sembla indiscutible que les Germanies marquen una frontera clara en el decurs dels conflictes socials illencs; un abans i un després. S'ha comprovat en diverses parròquies com la revolta va dinamitar les estructures de solidaritat anteriors per construir-ne de noves. En altres paraules, si es comparen els llistats de les banderies rurals i de la postura (pro o antiagermanada) d'aquests llinatges i persones no se'n detecta una correlació ni tan sols aproximada. És a dir, normalment entre la pagesia, la pertinença a una determinada banderia rural no pressuposà l'automàtica adscripció en el període revolucionari. En aquest cas, es tractaria d'una opció més individual i fonamentada en interessos de classe més que en els de llinatge o solidaritat.²¹ Per això, i a causa de

¹⁷ DURAN, A.: *Les Germanies...*, pàg. 271-272.

¹⁸ SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á. (1993): «Coyuntura política de Mallorca al morir Isabel la Católica». BSAL tom XLIX, pàg. 141-168.

¹⁹ ARM-AH 5.962, peça 4 núm. 37.

²⁰ ARM-AH-P. i E. 1 f. 14v-15.

²¹ SERRA I BARCELÓ, J. (1995): *Banderies i bandolers a la Mallorca del Barroc*. UIB. Tesi doctoral inèdita.

l'experiència acumulada en la repressió de les revoltes anteriors, la persecució dels agermanats va tendir a ser total i va assolir l'anihilació de persones, patrimonis i idees.

BANDOLERS I REPRESSIÓ AGERMANADA

Sols es coneix d'una manera aproximada el procés de la repressió personal i el seu abast. Les execucions s'iniciaren abans de la reducció del Regne i fins i tot a la mateixa Cort. A mesura que les tropes imperials avançaven, s'aixecaven cadafals i s'omplien els arbres. Les execucions que tingueren com a escenari el monestir de la Real no degueren ajudar gens els intents de conciliació que es donaren entre els defensors tancats en una ciutat empestada i l'exèrcit reialista. S'ha de tenir en compte que alguns agermanats encara proposaren convertir Ciutat en una nova Numància²² o lliurar-se al gran enemic tradicional, com eren els corsaris nord-africans, abans de rendir-se a les tropes imperials. Àdhuc n'hi havia que, en plena repressió, es negaven a reconèixer la seva derrota i esperaven que la situació pogués canviar,²³ com Lluç Ferragut, que «après de ser reduhida la terra dix que ab un crit se eran alsats y ab un altre crit se havien de tornar alçar».²⁴

Una vegada capturada la capital, les execucions continuaren amb una intensitat que sols es coneix de manera aproximada. Les sentències capitals es dirigiren no sols contra destacats dirigents, sinó contra el conjunt de la població. Als dirigents agermanats, com va ser el cas de Pau Casesnoves d'Inca,²⁵ no els va valer ni tan sols la seva categoria d'ambaixadors. D'altra part, s'aprofità l'avinentesa per consumir venjances personals. En conseqüència, determinats agermanats intentaren abandonar l'illa. Alguns es dirigiren als peus de l'emperador amb l'esperança que el monarca entengués la seva postura i les seves actuacions i tornaren a Mallorca per ser executats. Altres fugiren a València, Catalunya o Itàlia i cap allà es dirigiren comissaris per capturar-los. Els altres es dirigiren a les muntanyes per fugir de la persecució. Formaren, per tant, el que s'ha denominat com a bandolers residuals.

La primera fase repressiva acabà al juny de 1525 quan Carles de Pomar assolí la lloctinència. En els sis primers mesos desenvolupà una activitat frenètica intentant recobrar la legalitat que s'havia trabucat amb les Germanies i la repressió incontrolada. S'han detectat no menys de tres sèries d'edictes entre juliol i desembre d'aquell any, i contínuament signava guiatges perquè persones es traslladassin a Ciutat. Igualment s'han d'interpretar molts dels sagraments i homenatges criminals signats en aquest període.²⁶

²² QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, núm. 772.

²³ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, núm. 287, 352, 415, 440, 596, 747 i 772.

²⁴ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, núm. 415.

²⁵ SERRA i BARCELÓ, J. (2000): *Pau Casesnoves i les Germanies a Inca*. Ed. Documenta. Palma de Mallorca (en premsa).

²⁶ ARM-RA 224.

Tot amb tot, no s'evità que la Part Forana es veiés plena d'homes armats i que els conflictes jurisdiccionals tornassin a esclatar, fins i tot amb més força, poc temps després de la suposada pacificació del Regne. Així, el 28 de juny de 1526 el lloctinent general, Carles de Pomar, hagué d'escriure al batlle reial de Santa Margalida perquè respectàs la jurisdicció de les cavalleries de Pere Joan Safortesa: «Balle de Santa Margarita. Per vostra letra restam avisats de la qüestió es stade entre en Miquel Font Carretell de huna part y Anthoni Castell de la part altre en la qual, segons dieu, no.y ha hagude sanx y que la qüestió se.s seguide en la plassa y segons som imformats seria en la jurisdicció de les cavalleries que cent axí tocharia a Moss. Pere Johan Çafortesa per ço a supplicatió de dit Moss. Çafortessa vos diem y manam que cent axí a la dita qüestió se sia seguide en la jurisdicció de las cavalleries li restituyeu la dita causa y qüestió y si procés o actes alguns havien fets per la dita causa aquells li restituyreu y per semblant les armes y no fesseu per res lo contrari si dessigau en dita pena no incórrer. Datta en Mallorca a XXVIII de juyn de MDXXVI.»²⁷ Cal recordar que els membres del llinatge Font varen ser destacats partidaris dels Burguès en els conflictes que per més de 200 anys tingueren amb la vila de Santa Margalida.

El document és prou important, ja que, a més del seu contingut formal, permet documentar la intromissió de la jurisdicció reial i de l'oligarquia vilatana molt abans del seu esclafit ja al segle següent. De fet, els primers conflictes s'han documentat fins i tot abans del moviment agermanat. El 22 de juny de 1514 el virrei Gurrea escrivia al batlle de la vila ordenant-li que no es dificultàs ni s'insultàs el batlle de les cavalleries de mossèn Ramon Safortesa.²⁸ L'any següent el lloctinent tornava a escriure al batlle de la vila, recordant-li una carta del lloctinent Aymerich de 19 de març de 1502, i ordenant que observàs les dites provisions, exceptuant «los casos criminals qui.s seguiran en aqueixa vila en què no haurà sanc no.s donen avís axí com dels altres e si.s segurament en lo loch com entre les persones de la jurisdicció de dites cavalleries de Mn. Fortesa dessus dit no.s ne fassau fer mensió en dit avís que.ns tremetreu, per ço que si dites causes pertanyarian a ell les hi puscam remetre o provehir lo que serà just. E per quant are, poch dies ha se es seguit en aqueixa vila certa qüestió entre en Johan Servera y Bernat Alós en què no ha sanch e segons som informats pertany al dit magnífich cavaller, per ço li havem remesa aquella si en dita causa volrà fer alguns procehiments no.l impedigau en res».²⁹

En conseqüència, fins i tot en els problemes antisenyorials, les banderies rurals es reemprengueren poc temps després de la repressió agermanada i el mateix es pot afirmar del bandolerisme que actuava al seu servei. De fet, ni el mateix bandolerisme acabà durant

²⁷ ARM- RA 224, f. 50v.

²⁸ ARM-RA-P. i E. 2, f. 101v: «Batle reyal de la vila de Santa Marguerita. Per part de Mon. Ramon Fortesa de aquí és stat esposat devant nos dient que vos dirieu i comportarieu que altres diguen moltes paraules en derogatió del batla de la cavellaria del dit Mon. Forteza menyspresant e poc acatant.lo e innovant coses en preiuy de la jurisdicció al dit Mon. Fortesa per la Magestat del Rey nostre Senyor donada, de les quals stà en possessió. E però ço us diem y manam en pena de M (?) L. al fisch reyal applicadores que d.equi avant no digau ny comporteu que altres diguen paraules injurioses ni derogatòries al dita batla de la dita cavalleria sinó que honren y acaten, honrar y acatar fessan aquell com se pertany ni per lo semblan innoven cosa alguna en preiuy de la jurisdicció del dit Mon. Fortesa, conservant aquell en sa acostumada possessió fins a tant que per nos vist los privilegis, gràcies e concessions reyls del dit Mon. Fortesa, lo qual no.s derà inspecció de aquells altrement sobre dites coses sia proveyt. E parau de nos manament encontrary e no fessat lo contrari. Dat en Mallorca a XXII de juny any M D XIII.»

²⁹ ARM-RA-P. i E. 2, f. 149v-150.

els primers moments de la revolta agermanada, de tal manera que alguns cavallers es refugiaren a les seves possessions rurals protegits per estols de bandolers a partir de 1522.³⁰ Alguns dels bandolers detectats a partir de 1525 ja actuaven abans o ho havien fet durant les Germanies, però se sap que moltes persones que no havien tingut especials problemes amb la justícia fugiren a les garrigues i muntanyes per deslliurar-se d'una possible repressió. Per això no pot sorprendre que el llistat de composicions permeti detectar una quantitat ben representativa d'homes que a partir de 1523 anaven «alçats» pel Regne. Un cas representatiu, entre d'altres, es dona a Muro. Es tracta del notari Antoni Mulet, molt afectat de la Germania, que participà en diverses campanyes i en assassinats i que «ara va bandejat»³¹ I fins i tot al segle següent «bandejat» i «alçat» seran considerats com a sinònims. Pràcticament totes les viles tingueren els seus joves «alçats» que havien hagut de fugir.

El problema rau en el fet que fins i tot després de la primera fase repressiva alguns cavallers es dedicaren a protegir antics partidaris. En algunes viles, com Andratx, senzillament no hi hagué repressió o va ser mínima.³² En conjunt el que es detecta, per tant, és que el bandolerisme que s'ha denominat barroc es començarà a estructurar a partir de 1525. Certament, alguns d'aquests «cavallers protectors» havien demostrat una postura com a mínim dubitativa amb els agermanats. I aquesta tàctica és prou indicativa de la manera com alguns grups dirigents es resistien a perdre el control sobre escamots d'homes armats que podien actuar al seu servei. Un cas ben il·lustratiu es té amb el jove Jaume Moragues de Muro. D'ell es deia que era «de germania y affectat y gran desmandat». Després d'haver jurat obediència al rei es va recloure a la Ciutat per defensar-la i el 1525 anava alçat. Tot amb tot, es trobava guiat per mossèn Perot de Puigdorfilà.³³

D'aquesta manera, el panorama dels anys 1525-1526 dista lluny de poder-se presentar com a tranquil. Carles de Pomar no tingué més remei, el 14 d'agost de 1526, que nomenar lloctinents seus atorgant-los poders especials per poder prendre i executar els bandolers que recorrien l'illa: «Com nos, confiants de la legalitat e probidad de vos, magnífich mossèn [buit el nom] a causa de purgar molts e diversos bandejats y desordenats e altres malfactors van per aquell en gran vilipendi de nostre señor Déu e de la bona administratió de la justicia vos cream loctinent nostre perquè aquells pugau perseguir, pendre y encarcarar punir y castigar donant nos avís encontinent de la pressa y altres qualsevols persones de la present illa que tostemp que per vos seran requests vos donen gent aquella que per vos serà demanada y necessària a circa dites coses y socors, favor y ajud y tinguen y reputen y observen a vos dit Mossén [buit] com a loctinent nostre sots pena de mil lliures al fisch real aplicadores y altres corporals a nostre arbitre reservades. Data en Mallorca a XIII agost any M D XXVI.»³⁴

³⁰ DURAN, E: *Les Germanies...*, pàg. 296. BOVER, J. M.: *Nobiliario Mallorquín*, pàg. 357: Hug de Santjoan, la seva dona i els seus fills foren empresonats a la Bastida pels agermanats. Foren alliberats per la força per 36 bandolers al seu servei. Precisament a la casa d'aquest cavaller cercà protecció Joan Crespi quan es va sentir amenaçat.

³¹ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, pàg. 209, núm. 192.

³² ENSENYAT Y PUJOL, J. Bta. (1919, edició facsímil de 1983): *Historia de la baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca*. Edició del Govern Balear, pàg. 389-430.

³³ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, pàg. 210, núm. 205.

³⁴ ARM-RA-224, f. 64v.

LA PERVIVÈNCIA DE LA IDEOLOGIA AGERMANADA

Com s'ha dit en diverses ocasions, la terrible repressió econòmica i física dels agermanats tingué unes conseqüències tràgiques.³⁵ Són diferents les notícies que ens indiquen com la ideologia agermanada va sobreviure a la repressió. En la dècada de 1560, la Universitat i el lloctinent hagueren d'intervenir el mercat de cereals per evitar l'esclafit d'una nova germania.³⁶ I en el període 1618-1625 encara es detecten reunions sedicioses, àdhuc cartells incitant una nova germania.³⁷ Fins i tot alguns capítols del Canamunt i Canavall popular del segle XVII tenen components antisenyorials que recorden les demandes agermanades³⁸ i algunes investigacions en curs tendeixen a documentar el gran paper dels repobladors d'origen mallorquí en la segona germania valenciana.

Per això no pot sorprendre que les demandes i reivindicacions trigassin a desaparèixer. Encara entre 1525 i 1530 hi havia agermanats que consideraven possible una nova revolta i que protagonitzaren algunes conspiracions. Ja s'ha parlat del jove murer Jaume Moragues. El seu guiatge es va deure segurament al fet que juntament amb mossèn Perot acudí a Manacor a denunciar als lloctinents del governador, misser Joan Andreu i Rafel Ballester, que molts dels agermanats que havien sobreviscut al setge de la Ciutat i a la pesta s'havien de tornar a aixecar: «Per la qual depositió se prengueren alguns delats, ab los quals se sabé que era axí.»³⁹ Un altre indicador que tampoc no es pot menysprear és la quantitat de matrimonis detectats entre viudes d'agermanats significatius amb alguns dels supervivents;⁴⁰ com s'ha assenyalat diverses vegades, el paper de les dones en la pervivència de les mentalitats és fonamental, tant en els moviments criptoreligiosos com en els revolucionaris.⁴¹

Certament, molts dels agermanats es veren derrotats i d'altres foren executats. Emperò d'altres aconseguiren una certa impunitat. El mateix emperador, en una carta escrita a Granada pel novembre de 1526, ens explica un fet luctuós que té relació amb

³⁵ PÉREZ FERRER, F. (1976): *Les Germanies i Sóller*. Edición patrocinada por el Magnífico Ayuntamiento de la ciudad de Sóller. Palma de Mallorca.

³⁶ PIFERRER, P.; QUADRADO, J. M. (1969): *Islas Baleares*. Luis Ripoll, editor. Palma de Mallorca, pàg. 206. SERRA I BARCELÓ, J. (1995): «Intervencionisme i control de mercat. Notes introductòries (s. XVII)». A *XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*. IEB. Palma de Mallorca, pàg. 333-348.

³⁷ SERRA I BARCELÓ, J. (1985): «Mallorca i la Unió d'Armes». *Randa* 18, pàg. 25-44.

³⁸ SERRA I BARCELÓ, J. (1994): «Canamunt i Canavall. Quelcom més que banderies aristocràtiques». *Afers* 18, pàg. 461-478.

³⁹ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca. pàg. 210, núm. 205.

⁴⁰ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca. A tall d'exemple, núm. 340: «Antoni Totsaus [...] sa muller és ara muller den Uguet pintor y tal com son marit y molt agermanada, scandalosa, desmandada y molt mala lengua y perseguia los mascarats més que ningú.»

⁴¹ MANDROU, R. (1987): «La transmisión de la herejía en la Edad Moderna». A JACQUES LE GOFF (compilador): *Herejías y sociedades en la Europa preindustrial, siglos XI-XVIII*. Ed. Siglo XXI, Madrid, pàg. 213-220. El seu paper en el manteniment de certes ideologies a partir dels nuclis familiars ha esdevingut fonamental. Per al cas dels cultes musulmans a Mallorca, vegeu SERRA i BARCELÓ, JAUME: «La Inquisició Mallorquina i els musulmans (1579-1631)». BSAL tom XLI, 1985, pàg. 279-307.

aquesta relativa impunitat.⁴² La víctima va ser un antic agermanat: Bartomeu Forns. D'ell deia el mateix emperador que, segons les informacions que li havien tramès persones cabdals de Mallorca, era un antic bandoler, lladre de camins i assassí: «*el qual fue tan continuo a robos, daños, muertes y mefefficios que no entendía sino en mal obrar y juntar se con otros malos hombres*». En temps de la Germania «*promovió a hun clérigo a que predicasse por sancta opinión la de los agermanados en deservicio de Dios y nuestro*» i que, a més a més, assassinà Jeroni de Campfullós i Pere Capellà.⁴³

El problema era que havia aconseguit un breu de Roma que li donava guiatge especial. Per aquest motiu es passejava obertament per la Ciutat amb un estol de partidaris armats. Un dia, al moll, el veren un conjunt de joves aristòcrates, parents dels morts. Segons els informadors, varen ser el mateix Forns i els seus partidaris que es dirigiren armats cap als nobles. Joanot Palou, Lluís de Santacília i Joanot de Santacília contraatacaren i mataren l'antic agermanat. Els seus partidaris es dispersaren ràpidament i els cavallers es refugiaren en sagrat per por de la justícia. Per aquest motiu els seus valedors demanaven a l'emperador que els deslliuràs de les possibles responsabilitats i penes.

Tot amb tot, la història no devia ser tan clara quan Carles V ordenà a Carles de Pomar que realitzàs una investigació en profunditat per intentar esbrinar realment el que havia passat. Tot i que les notícies són fragmentàries, la història que s'explicà a l'emperador no devia ser gens fiable. Encara el 1527 continuava el problema, ja que aquell any, el lloctinent, a instàncies de l'emperador, guiava i ordenava l'arrest als seus domicilis a mossèn Joanot Axeló; mossèn Joan de Santacília; Baptista Pont; Joanot de Santacília; Pere Font, notari; Antoni Bauçà, sastre; Perot Verdui (?), barreter; Gabriel Paris, paraire; Julià Valls, pescador; Nicolau Satorres; Joanot Àvila; Miquel Tender i Bartomeu Mora, acusats de la mort de Bartomeu Forns.⁴⁴

Per desgràcia no s'ha aconseguit documentar el protagonisme del mort abans i durant les Germanies. Per una part no sembla que hi tingués un paper rellevant. Emperò de l'altra, havia de tenir prou relacions per aconseguir un breu pontifici. El que sí que se sap és que els Forns tingueren un important paper en les banderies artanenques del segle anterior.⁴⁵ A principis del segle XVI ja havien passat a un segon terme i sols a Ciutat es detecten com a destacats agermanats l'especier Julià Forns,⁴⁶ el sabater Miquel Forns⁴⁷ i el teixidor de llana Mateu Forns.⁴⁸ Igualment cal destacar com l'escamot dels cavallers estava

⁴² ARM-RA 224, f. 75v-76.

⁴³ Tal volta, aquest clergue agermanat fos l'artanenc mossèn Guillem Esplugues. Vegeu ANTONI GILI FERRER (1993): *Artà en el segle XVI*. Mallorca, pàg. 213-218. Tot amb tot, i malgrat la teòrica neutralitat de l'Església en el moviment agermanat, se'n detecten d'altres com fra Barceló o el també artanenc mossèn Pere Crespi.

⁴⁴ ARM-RA-ECC 1525-1529 f. 90v-91.

⁴⁵ GILI FERRER, A. (1983): *Artà en el segle XV*. Mallorca, pàg. 201-212.

⁴⁶ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades aprés la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, pàg. 57, núm. 710.

⁴⁷ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades aprés la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, pàg. 83, núm. 1.076.

⁴⁸ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades aprés la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, pàg. 55, núm. 685.

integrat no sols per amics i familiars, sinó per criats, pagesos i menestrals, igualment que els que havien intentat reprimir tant el governador Aymerich com Gurrea.

LA REEMPRESA DE LES BANDERIES ARISTOCRÀTIQUES: TORRELLES I PUIGDORFILES

Una altra de les modificacions que provocaren les Germanies tingué lloc entre les banderies aristocràtiques. Almudaina/Born, que protagonitzaren els enfrontaments fins 1521, senzillament desaparegueren.⁴⁹ Malgrat tot, les distensions entre cavallers no es poden considerar acabades amb l'esclafit agermanat, sinó que la pau aparent s'ha de qualificar com una treva tàctica. Calia posar-se d'acord i unir les forces per fer front a l'enemic comú.

Fou el virrei Gurrea, basant-se en l'antecedent de la pau d'Orà, que potencià una nova pau signada pels cavallers presents a Eivissa el 1522:⁵⁰ va ser obligada a firmar quan es preparava l'armada per desembarcar a Mallorca, al mateix temps que, de facto, se'n signava una altra a València. Les motivacions d'aquesta pau són clares: a la llista de cavallers s'han incorporat els nobles que el 1515 eren encara massa joves i no es volia córrer el risc que les bregues posassin en perill l'expedició que es preparava. D'altra banda no es pot menysprear el poder que donava al virrei tenir al seu costat els fills d'aquells llinatges que tant se li havien oposat.

Benauradament conservam l'acta d'aquesta pau entre els documents relacionats amb les Germanies, i porta la llista dels signants i dels bàndols pels quals firmaven. Per desgràcia, el document sols conté els cavallers presents a Eivissa i no el seu conjunt. Hi ha algunes disfuncions entre els llinatges i els bàndols citats, tot i això s'ha de destacar d'aquesta acta:

1. De la comparació dels 32 cavallers que signen la pau i la llista dels homes d'honor de 1515, es dedueix que la introducció de nous elements a les banderies es produïa automàticament.

2. Els grups citats no ens permeten deduir clarament quins estaven enfrontats entre si. Emperò es denota clarament que les banderies Almudaina/Born, que encara s'enfrontaven el 1509,⁵¹ havien perdut força enfront de les de llinatges contra llinatges («qüestions»). Aquest fet és important, ja que l'acta pot ser la frontera entre les darreres banderies del segle XV (Almudaina-Mercat i Call-Born) i les de Torrella/Puigdorfila, que ompliren el segle XVI.

3. No existeix prou claredat entre els llinatges de cavallers citats i els bàndols als quals s'adscriuen. Així existeixen quatre membres de la família Cavalleria adscrits al bàndol dels Campfullós i Desclapés, i en correspondència els Campfullós i Desclapés apareixen relacionats amb el bàndol dels Cavalleries. Aquest fet ens indica que, en aquests moments, existien les divisions, emperò no una terminologia clara.

4. S'hi citen clarament diferenciats dos tipus d'agrupacions: «bàndols» (les més nombroses) i «qüestions» (referides a enemistats puntuals entre famílies).

⁴⁹ SANCHO, P. A. (1899-1900): «Choque entre los bandos de la Almudaina y del Borne». BSAL tom VIII, pàg. 114-115, 126.

⁵⁰ ARM-AH 4806, f. 2-3 v.

⁵¹ CAMPANER, Á.: *Cronicon...*, pàg. 222.

5. Tot i això, es poden destriar:

- * Un bàndol Campfullós/Desclapés/Cavalleria/Puigdorfila, on trobam membres dels llinatges Cavalleria, Santjoan, Campfullós, Santacília i Desclapés.
- * Un bàndol Torrella, on trobam membres dels llinatges Torrella i Valentí.
- * Un bàndol titulat de mossèn Pere Santjoan de Marí.
- * La qüestió de Tornamira o de mossèn Perot Nicolau, menor.

A partir de l'acta esmentada sabem que aquests bàndols són la pervivència dels del segle anterior: «Attenents que per diverses causes y pendències o bandositats en temps passat seguides en lo dit Regne entre alguns gentils hòmens y cavallers ciutadans.» La necessitat de pacificar la noblesa topava amb el fet que les banderies seguien vives, i es corria perill que la repressió de les Germanies es returàs per les distensions entre els cavallers: «E poria esser fàcilment que essent tots en una congregació n.i hagués algú o alguns qui en dites treves o pau final per esser stat absent quant se firmaren o per inadvertència no hagués firmat e fos restat en ubert. E are tenint oportunitat de sos contraris volgués e temptàs de fer denunsiar y offendre aquells de la qual cosa fàcilment se seguirian grans mals e poria esser que la dita armada ne prengués algú del concert y destorb lo que redundaria en gran deservy de la Cesàrea Maiestat.»

En total, se citen setze bàndols o banderies i les qüestions de Tornamira i mossèn Perot Micho,⁵² menor. Emperò, una vegada que s'analitzen els llinatges, es pot reduir el conjunt de bàndols a una estructura més simple. El que passa és que el mateix escrivà, segurament per la pressió de l'estructura del llinatge, va confondre les agrupacions familiars amb les banderies.

BÀNDOL DELS CAMPFULLÓS, PUIGDORFILA, QÜESTIÓ DE TORNAMIRA

CAMPFULLÓS: Mn. Jaume, Mn. Joanot

CAVALLERIA: Mn. Alfonso, Mn. Felip, Mn. Francesc, Mn. Martí

NICOLAU: Mn. Sebastià, Mn. Jeroni, Mn. Perot, menor

SANTJOAN: Mn. Huguet, Mn. Berenguer, Mn. Pere, Mn. Joanot

SANTACÍLIA: Mn. Lorongo

PUIGDORFILA: Mn. Antoni, Mn. Ramon, Mn. Rafel, de Masnou, Mn. Rafel, menor

BÀNDOL DELS TORRELLA, CAVALLERIA, DESCLAPÉS, VALENTÍ, SANTMARTÍ, PARATÓ, VALENTÍ

TORRELLA: Mn. Alonso, Mn. Pere, Mn. Joanot

VALENTÍ: Mn. Joanot, Mn. Guillem

SANTMARTÍ: Mn. Miquel Joan

PARATÓ: Mn. Pere

DESCLAPÉS: Mn. Francesc, Mn. Miquel

⁵² Possiblement es tractà dels Estada (a) Mico de Sóller, molt implicats en les banderies Torrella/Puigdorfila d'aquella vila des de principis de segle. De fet altres membres de llinatges implicats en les mateixes banderies, com els Puigderós o Arbona, hi apareixen clarament citats des d'aquesta època.

En resum, la concòrdia d'Eivissa permet detectar no sols com s'havien trabucat Almudaina i Call, sinó com apareixen les banderies que protagonitzaran els conflictes durant tota la resta del segle XVI: Torrelles i Puigdorfiles.⁵³

De fet, els enfrontaments entre aquests llinatges es detecten ja des de principis del segle XV i d'una manera especialment violenta a partir de la conjura de 1463⁵⁴ i la guerra contra Joan II. Emperò, fins en aquells moments, es tractava de qüestions, és a dir, de conflictes focalitzats en àmbits familiars i que poques vegades transcendien a la resta de la Ciutat o a les viles de la Part Forana. La primera menció, la dóna Guillem Terrassa per a l'any 1463: «*Duraba aún por estos tiempos en Mallorca la antipatía entre los pageses y los de la ciudad, nacida del gobierno de los bienes comunes, y efectivamente se formó pleito y varias cuestiones. Duró muchos años con que ambas partes gastaron muchas y cuantiosas partidas de caudales. De dichas discordias, nació otro insulto y motín grande entre ellos. Empezaron también de ahí las parcialidades entre Torrellas y Puigdorfilas, que duraron muchísimos años, y fueron la causa de que, con poca razón, en el año 1463 algunos hombres malos y otros poco temerosos de Dios y olvidados de la fidelidad al Rey, pensaron concertar y tramar entre sí cierta detestable, inícuo y ruidosa conspiración contra los de la ciudad, y ciertamente se hubiera puesto en ejecución, á no haberlo descubierto y denunciado con secreto a Vidal Casteldoris, Gobernador de Mallorca, Bartolomé Comas de la villa de Pollensa, á quien el G. y G. Consejo de Mallorca el día 13 de diciembre de 1463 concedió a él y a sus descendientes, franqueza de todos los derechos como la gozan los eclesiásticos en este reino.*»⁵⁵

A partir de 1525, quan l'oligarquia dirigent es quedà sense estructures clares, varen ser Torrella i Puigdorfila que agafaren la bandera de les lluites. Significativament, es tracta de les úniques banderies aristocràtiques que no es denominaren amb topònims, sinó amb llinatges. Emperò, malgrat aquestes peculiaritats, aviat adoptaren les estructures generals de totes les anteriors. Que la pau d'Eivissa era purament conjuntural ho demostra el fet que poc temps després de la reducció tornaren amb força els conflictes entre cavallers:

- El 16 de novembre de 1525 foren arrestats als seus domicilis mossèn Miquel Santjoan, mossèn Pere Sala i mossèn Francesc de Villalonga, per benefici de pau.⁵⁶

- Les distensions eren tan intenses, especialment entre els coronats, que l'emperador hagué de publicar aquell mateix any una pragmàtica per tal que la corona no fos una patent de cors entre els nobles que dirimien els seus conflictes amb les armes.⁵⁷ Segurament relacionat amb aquest fet és un llistat, sense data, de bandejats que havien al·legat corona. En el conjunt destaquen:

Miquel Jeroni Desclapés per la mort de Pere de la Cavalleria.

Perot Peretó per la mort de mossèn Antoni de Puigdorfila.

Miquel Descatllar (a) Ballester per l'investiment fet amb ajuda de Joanot Torrella a Antoni de Puigdorfila, tenint signat amb ell sagrament i homenatge.

⁵³ SERRA I BARCELÓ, J. (1997): *Els bandolers a Mallorca (ss. XVI-XVII)*. Consell Insular de Mallorca/ El Tall Editorial. Conèixer Mallorca 2. Palma de Mallorca, pàg. 49-65.

⁵⁴ SERRA I BARCELÓ, J.; DELGADO ALEMANY, P. P. (1997): «La conspiració d'Inca de 1463». A *III Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca, pàg. 27-46.

⁵⁵ CAMPANER, Á.: *Cronicón...*, pàg. 176-177.

⁵⁶ ARM-RA-CR-ECC 1525-29, f. 13 v.

⁵⁷ ARM-RA-CR-ECC 1525-29 f. 38v-39v.

Pere Roderic Torrella i Joanot Torrella, germans, fills de mossèn Jaume Torrella per l'investiment a Antoni de Puigdorfila.

Pere Santjoan, menor, fill de mossèn Jordi Miquel Santjoan, per causa matrimonial amb la filla de mossèn Berenguer Santjoan.

Rafel de Puigdorfila per la mort de mossèn Jaume Arnau Torrella.⁵⁸

- El 1527, el lloctinent, a instàncies de l'emperador, guiava i ordenava l'arrest als seus domicilis dels ja esmentats assassins de Bartomeu Forns. Les bregues entre cavallers estaven enceses, tota vegada que aquest any es posava preu als assassins de mossèn Huguet de Palou i de mossèn Bernat Albertí, així com dels que havien nafrat mossèn Joanot Soldevila.⁵⁹

- El 1528 s'arrestaren al seu domicili per benefici de pau mossèn Pere Descatllar Dameto, mossèn Antoni de Quint, mossèn Nicolau de Dameto, mossèn Albertí de Dameto, mossèn Antoni Dameto, mossèn Miquel de Santjoan, mossèn Francesc Axeló, mossèn Pere Benet Sala, mossèn Gaspar Sala, mossèn Francesc Verí i mossèn Arnau Sureda.⁶⁰

- El 1529 se signava una carta de remissió de culpes a favor de mossèn Ramon Berga, mossèn Joanot Fortuny i altres per la mort de Pere Restia.⁶¹

- El 2 de febrer de 1530 era Pere Torrella el que era arrestat i es guiava mossèn Antoni de Puigdorfila, mossèn Pere Joan de Puigdorfila, mossèn Guillem de Puigdorfila, mossèn Ramon de Puigdorfila i altres.⁶² Pel que sembla degué ser a l'entorn d'aquestes dates quan es firmà un sagrament i homenatge entre les dues banderies, però fou poc efectiu, ja que es condemnà mossèn Jordi de Santjoan a pagar 500 lliures per haver-lo trencat.⁶³

- El 14 de febrer de 1531 s'ordenà que Pere de Santjoan anàs a la Cort i al mes de desembre del mateix any s'arrestava als seus propis domicilis mossèn Albertí Dameto, menor, mossèn Pere Lladó i Jeroni Martí.⁶⁴

- Al mes de desembre de 1532, mossèn Pere Descatllar signava fiances en benefici de Guillem Sureda.⁶⁵

En el decurs d'aquests esdeveniments, l'emperador es va veure obligat a intervenir-hi personalment. El 1528 ordenà al virrei Pomar la publicació d'unes treves generals (seguint el mateix esperit que inspiraven les catalanes)⁶⁶ força significatives. En aquestes es feia constar que des de feia set anys els enemics l'atacaven per tot, especialment a Itàlia. Bona part de la política dels seus contraris es devia a la desunió que hi havia en diferents regnes, i especialment en aquells que es trobaven enmig de la mar. Per aquest motiu, en cas

⁵⁸ ARM-AH-P. i E. 2 f. 191-192v.

⁵⁹ ARM-RA-ECC 1525-29, f. 186.

⁶⁰ ARM-RA-ECC 1525-29, f. 118v.

⁶¹ ARM-RA-CR-ECC 1525-29, f. 179v-180.

⁶² ARM-RA-CR-ECC 1530-34 f. 8-8v.

⁶³ ARM-RA-CR-ECC 1530-34 f.11.

⁶⁴ ARM-RA-CR-ECC 1530-34 f. 57.

⁶⁵ ARM-RA-CR-ECC 1530-34 f. 73v: «*Dictis die et anno*, lo mag. Mon. Pere Escal.lar Demeto promet y se obliga que si en Guillem Sureda en la Torra del Àngel serà per certs crims detengut, mudant.lo en los càrcers reals de la present Ciutat de Mallorques, fugia de dits càrcers per haver.lo passat de dita torra en aquels sa Sia. restituirà aquel de continent a la Règia Cort no giat [...] ni assegurat coronat.»

⁶⁶ GONZALVO I BOU, G. (1994): *Les constitucions de pau i treva de Catalunya (segles XI-XIII)*. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Textos jurídics catalans. Lleis i Costums II/3. Barcelona.

d'invasió i si hi havia banderies internes, el Regne corria gran perill, perjudicant-se no sols la Corona sinó els seus naturals. La transcendència d'aquest document és que, des de l'anàlisi del problema a les solucions proposades, trobam un esquema que s'atraca molt als catalans i valencians. De manera indirecta es reconeix que hi havia persones o grups que tenien el dret lícit de bandolejar. Per aquest motiu es prohibeix totalment aquesta tàctica per espai d'un any, així com la d'atacar altri o perjudicar-lo en els seus béns. Per acabar de completar les mesures repressives, es prohibia a tots els oficials reials, exceptuat el lloctinent general, donar guiatge a qualsevol bandejat o delat.⁶⁷

Pel que sembla, i malgrat que no es tenen notícies prou clares, Torrelles i Puigdorfiles tingueren amples ramificacions a la Part Forana, on hi havia escamots que els servien.⁶⁸ Resulta curiós, per exemple, que poc temps abans de la pau signada entre els cavallers, el 1533, se'n signàs una altra entre les banderies de Montuïri el 1532,⁶⁹ i no seria d'estranyar que se'n trobassin en altres viles.⁷⁰ D'aquesta manera, les diferents paus generals signades entre Canamunt i Canavall tindrien un clar antecedent en les firmades al segle XVI entre els Torrelles i Puigdorfiles.

Aquesta pau, fou signada segons sembla, per voluntat pròpia i així ho repeteixen contínuament a l'acta. De fet, el virrei Pomar, en una carta a la qual, a més d'agrair la concòrdia, l'elevava a categoria de llei, feia notar: «Essent-li molt plasent y agradable la voluntària pau e concòrdia feta per medi dels magnífichs Mn. Pera Joan de Santacília y Mn. Joanot Riera entre vosaltres Magnífics Mos. Perot de Puigdorfila e Mos. Pera Torrella e tots los altres qui en la dita concòrdia són anomenats e de vostres propis mans aquella haveu firmada.»⁷¹

L'acta fou signada el 4 de gener de 1533 en presència dels dos negociadors, mossèn Pere Joan de Santacília i mossèn Joanot Riera, i va ser redactada pel notari Antoni Ribes.⁷² Després de considerar els avantatges d'un clima de pau, il·lustrats per frases extretes dels evangelis, s'hi fa notar com ja abans s'havia signat un sagrament i homenatge que tingué poca validesa. També s'assenyalava com eren els diferents enfrontats els que voluntàriament signaven la concòrdia. Entre les coses destacables, cal remarcar:

- No es fa constar el perdó de les ofenses, fet gens extraordinari, ja que segurament consistia en actes particulars que no s'han pogut localitzar en fallar la pista del notari.

- Firmen la pau no sols els sotasignants, sinó que ho fan per ells i els seus «valedors», fet tant i més destacable si tenim en compte que al llistat sols apareixen clarament ressenyats els llinatges Torrella i Puigdorfila.

- Fan constar que es prometen vertadera pau i amistat i que si saben que algú vol damnificar altri el denunciaran i tindran pel seu enemic personal.

- De les actes, se'n feren quatre còpies. Una per a cada partit, una per als valedors i una altra que seria entregada al virrei.

- L'abast de la pau sembla molt puntual entre dos llinatges, de tal manera que més sembla una pacificació d'una qüestió que d'una banderia.

⁶⁷ ARM-RA-ECC 1525-1529 f. 153v-156.

⁶⁸ PIFERRER; QUADRADO: *Islas Baleares...*, pàg. 154, nota 1.

⁶⁹ ARM-RA-CR-ECC 1530-34 f. 74v.

⁷⁰ ROSSELLÓ VAQUER, R.; VAQUER BENNÀSAR, O. (1991): *Història de Manacor. El Segle XVI*, Mallorca, pàg. 101-108. Es destrien moltes actes de perdó en aquest període, entre les banderies de la vila.

⁷¹ ARM-RA-CR-ECC 1530-34 f. 78-78v.

⁷² No es conserva cap protocol d'aquest notari a l'Arxiu del Regne de Mallorca, cosa que no ens ha permès comparar la còpia localitzada amb les altres de la dita acta.

Per desgràcia no es fa constar qui firma per una part o l'altra. En aquest context, el document s'assembla molt als de les paus generals entre Canamunt i Canavall, tot i que en aquest cas no hi hagués la prohibició explícita de citar els noms de les banderies. Emperò, el document sembla indicar que l'enunciat dels signants, a l'encapçalament de la concòrdia, es va fer alternant un bàndol i l'altre. Una possible distribució seria, per tant:

PUIGDORFILA

Perot de Puigdorfila
Antoni Puigdorfila
Ramon Puigdorfila
Pere Jordi Puigdorfila
Gaspar Puigdorfila
Misser Miquel Puigdorfila
Guillem Puigdorfila
Francesc Miquel Puigdorfila
Arnau Puigdorfila
Joanot Puigdorfila
Tomàs Puigdorfila
Mateu Puigdorfila

TORRELLA

Pere Torrella
Alonso Torrella
Ramon Torrella
Alonso Torrella
Jordi Santjoan
Francesc Fortesa
Joanot Soldevila

Malauradament, a partir d'aquests moments les notícies es fan confuses, però en tot cas sabem que la pau no durà gaire. Les dificultats d'adscripció obliguen a replegar notícies d'actes de violència protagonitzats per cavallers a l'espera que en el futur es puguin contextualitzar. Per un llistat de bandejats de 1541,⁷³ sabem que a Petra es perseguia mossèn Pau Sureda, «bendetjat, per lo que.s sap de haver pegat ab altres, dins se casa an en Pere Albertí y après de haver levat les orellas y nas del vell [...] o haver fer-ho fet fer».

Mentrestant, a la Ciutat es perseguia mossèn Ramon Torrella, mossèn Pere Torrella i mossèn Agustí Santjoan. Pel mes de juny de 1544 esclatà un conflicte jurisdiccional a causa que mossèn Nicolau de Pax, mossèn Jordi Santjoan, mossèn Agustí Santjoan, mossèn Felip Fuster, delats i detinguts a la torre de l'Àngel, al·legaren corona.⁷⁴ El 1545, el virrei penetrà a la Seu, on s'havien asilat una sèrie de bergantells, els tragué, els portà a l'Almudaina, on els executà, i tornà els cadàvers a la Catedral.⁷⁵ El capítol l'excomunicà⁷⁶ i el virrei acudí a Roma, que li aixecà l'excomunió a canvi de certs donatius per a la Seu.⁷⁷

En aquest estat de coses, el 26 de març de 1547, es publicaren uns edictes reials del virrei Felip de Cervelló, als quals es mostrava clarament el grau de deteriorament de l'ordre públic. Per tal de redactar-los, el virrei s'assessorà dels jurats i, entre altres coses, s'hi regulava:

⁷³ ARM-RA-ECC 1538-1544 f. 198-200v.

⁷⁴ ARM-RA-ECC 1538-1544 f. 222v-223.

⁷⁵ PIFERRER; QUADRADO: *Islas Baleares*, pàg. 199.

⁷⁶ ACM - Calaix 23, núm. 3: carta de 15 d'abril de 1545 del capítol al príncep explicant-li els motius d'excomunió del virrei.

⁷⁷ ACM-Reper. f. 291: «Capa que oferia a la present Iglésia lo Senyor Virrey per satisfacció de la penitència a ell, com se deya imposada per la Silla Apostòlica per raó de la violació de esta Iglésia comesa en la extracció de las personas de Pere Gual y altres que havia fet matar. Se acceptàs si era de valor de 100 ducats taxat, com se deya per la Silla apostòlica y sens perjuy dels drets de la Iglésia.» Resolució capitular de 9 d'octubre de 1546. Foli 291.

La prohibició de portar armes, o envestir amb aquestes, sots pena de mort.

Les mesures restrictives en contra dels bandejats.

Les restriccions en el perdó de la part ofesa en cas d'homicidi, ordenant que en tot cas, l'homicida fos condemnat al desterrament del lloc on havia viscut el mort.⁷⁸

L'enduriment d'aquests edictes serví de poc, ja que el 30 d'abril de 1549, es publicaren els edictes reials del virrei Gaspar de Marrades. Com als anteriors, els aspectes legals es trobaven en les mateixes arrels que les del virrei Aymerich del segle anterior, però es nota clarament l'acumulació dels darrers ordenaments per tal de fer efectiva la repressió de les banderies. A més de la revocació de guiatges, regulació de l'armament,⁷⁹ de la venjança i les bregues, també s'hi ordenava explícitament que els assassins, encara que tinguessin perdó de la part ofesa, no poguessin residir a l'illa.⁸⁰ Nogensmenys, la situació era tal que, l'any següent, el mateix virrei va haver de fer un altre edicte en contra dels que rompien els sagraments i homenatges que havien firmat, arribant a imposar-hi la pena de mort natural.⁸¹

La divisió dels estaments privilegiats era tan gran que la preocupació dels virreis per evitar morts i aldarulls arribava a extrems als quals es reglamentava qualsevol mínim acte que pogués provocar problemes. Així, les batalles a pedrades de jovençans i minyons, font de diversos enfrontaments més greus i que podien derivar en morts, es prohibiren taxativament en diverses ocasions. Igualment es nota també per l'obsessiva reglamentació de les disfresses i els actes de carnestoltes en els quals se solien cometre nombroses venjances i malifetes.⁸²

EL PAPER DELS BANDEJATS

Les banderies aristocràtiques des de finals del segle XV acostumaven a crear escamots o exèrcits particulars que, a més de solidaritats, estaven integrats per mercenaris que cobraven un sou. A més a més, aquesta tàctica es reproduïa a nivells inferiors entre les banderies rurals. Aquest esquema d'actuació es va veure clar quan alguns cavallers, com

⁷⁸ ARM-RA-ECC-1538-44, plec solt.

⁷⁹ ARM-AH 428 f. 9-9v. A més de les pilotes de pedra i metall es prohibien explícitament «els punyals grossos y tersetjats». Aquests punyals són qualificats com les armes típiques dels assassinats a traïció, per la qual cosa els vedaren totalment sots pena de perdre'ls i de cinc lliures aplicadores a terços.

⁸⁰ ARM-AH 428 f. 11v: «IV. Privatió que qualsevol qui haurà comesa mort, enquire que obtingue perdó de la part no puegue habitar en la present ylla de Mallorca. Més avant mane com en lo present Regne de alguns anys ensà sien stats comesos molts homicidis y de quade die se cometen ab speranza que obtenint perdó de la part per medi de composició seran remesos y de açò se puxen seguir molts ynconvenients com se té per cert se són seguits y convenga donar algun remey per què los hòmens no sien stats fàcils en cometre semblant gravíssim delict. Per ço se Spectable Senyoria mane que d.equí al devant ninguna persona infamada de delict de mort per qualsevol jutge, enquire que obtengue perdó de la part offesa no.ls dia permès star ni residir en ninguna part de la ylla per spay de deu anys si serà cars acordat e si serà a fortuyt per spay de cinch anys, declarant se Senyoria no incorreguen los infamats de delict de mort qui de aquell legítimament serà guiat per medi de pres y assò sens perjuy dels statuts y ordinations per dit effecte als fets.»

⁸¹ ARM-AH 428 f. 22v-23.

⁸² ARM-AH 428 f. 21v-22, 35-35v, 49, 52-53 i 72v. DELGADO, P.; SERRA, J.: «La festa domada: la reglamentació del carnaval en el segle XVI». A *Espai i temps d'oci a la Història. XI Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Palma de Mallorca, 1993, pàg. 339-352.

els Santjoan de la Bastida, es refugiaren a les seves possessions protegits per les defenses de les cases i escamots de bandolers. D'altra banda, i tal com es veu en el cas d'Andratx, les vinculacions de les banderies rurals i les aristocràtiques, just abans del moviment revolucionari, eren especialment intenses.⁸³

Amb aquest panorama no pot estranyar que alguns d'aquests bandejats passassin a protagonitzar durant les Germanies alguns dels esdeveniments més cruels que tingueren lloc a la Part Forana. Ja en els moments finals de la revolta, molts d'ells moriren de pesta, a les batalles o foren executats. Dels que aconseguiren sobreviure, uns abandonaren l'illa, altres es refugiaren en sagrat i fins i tot alguns, una vegada començada la repressió, es refugiaren en muntanyes i garrigues. Anaven alçats i integraren la primera fase del bandolerisme modern. El curiós és que fins i tot alguns mascarats havien fet el mateix durant el període agermanat. De fet hi hagué diversos mascarats que «s'alçaren» o es «bandejaren» en favor del rei. És el cas dels artanencs Pere Guiscafré:⁸⁴ «Bo de principi a fi, e reclús en Alcúdia abans del Sr. Regent, y lo Regent lo trameté ab altre y no pogué tornar fins ab la galera y anà totstemp per garriga.» Antoni Fe, de 40 anys, que «quant venian desmandats se alçà» o Jaume Fe de 40 anys:⁸⁵ «En lo principi seguí la Germania, après és stat molt bo [...] fonch en Manacor en lo levament, tostemps és stat en Artà, és anat bandejat en favor del Rey.»

Encara el 1527 tenim prou notícies per les actes del Gran i General Consell de l'abast de la repressió de les Germanies. Però la mateixa documentació ens parla de tensions polítiques, ja que el 8 de gener d'aquell any hi hagué canvis substancials en la insaculació. Del 13 de febrer tenim un conjunt de notícies força significatives: don Bernat Albertí morí perseguint agermanats i se signà un conveni amb el Pariatge sobre el mateix tema, ja que aquell territori s'havia convertit en lloc segur per a alguns alçats reclamats.

Un aspecte fonamental dels anys immediats a l'acabament de les Germanies fou l'important descens que hi va haver de població, especialment masculina, en particular en algunes viles de la Part Forana, ja que s'ha de comptar no sols amb la repressió sinó també amb la pesta que subseguí. A Felanitx, per exemple, es comptabilitzen 9 morts a la ciutat, 20 a les batalles i tres condemnats a galeres, un absent del Regne i 21 assassinats en temps de les Germanies. En total 103 homes que suposen el 26,61% de la població masculina. A aquesta xifra s'haurien de sumar set homes que anaven «alçats», fugitius de la justícia.⁸⁶

Hi hagué parròquies, com Andratx, on els problemes jurisdiccionals arribaren a agreujar la situació. El 1523, Berenguer Esbert, jutge del Pariatge, publicà un edicte en contra dels lladres de queviures i bestiar, i l'any següent en un altre es referia l'estat de la descomposició d'aquesta baronia: «Item, com en la Jurisdicció del dit Pariatge, los bandejats e malfactors sens temor ni recel algun de la justítia, se atreveixen anar públicament per los lochs y viles de la dita Jurisdicció en gran menispreu de la justítia, per so dit magnífich jutge, statueix, ordena y mane que d.equi avant qualsevol persona, axí

⁸³ ENSENYAT: *Historia de la baronía...*, pàg. 375-381.

⁸⁴ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, pàg. 112, núm. 100.

⁸⁵ QUADRADO, J. M. (1896): *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e illa de Mallorca, e penas de cos e d'haver a ells imposades après la reducció de 1523*. Estampa den Felip Guasp. Palma de Mallorca, pàg. 113, núm. 124.

⁸⁶ VAQUER: *Una Sociedad del Antiguo Régimen.../II*, pàg. 915.

hòmens com dònnes, ara sia de nits o de dia, que veurà malfactors o bendejat algú, sia tingut seguir lo dit nalfector cridant tots temps, Viafore, fins que aquell sia pres en mà de la Cort, sots pena de L. liures applicadoras la terza part al acusador e la terza part al oficial que farà la executió e la altra part als cófrens del dit senyor rey.»

De manera semblant als edictes publicats pels virreis, es regulava el crit de «viafora», la persecució de bandejats, es reprimien els fautors, prohibien els cans d'ajuda i les armes.⁸⁷ Emperò, l'estat de descomposició era general en tota l'illa. El 1526 (quan teòricament ja s'havia pacificat el conjunt del territori) es publicà una crida general «per refrenar i coartar la audàcia i temeritat e insolència de tots aquells qui a inconvenients e desordres tenen los ànimos inclinats».⁸⁸ I el 1533, en una carta que escrigueren els jurats a l'emperador, es feien ressò del paper de Carles de Pomar en la persecució dels bandejats i dels continuats assalts a què es veien sotmesos els viatgers:⁸⁹ «En lo restant, per no incòrrer en culpa y per lo descàrrech de nostro ofici ha aparegut donar alguna breu informació a la magestat vostra del stament y govern de aquest seu Regne, lo qual com ja algun tant tenim informat a vostra magestat, per algun temps ans de la mort de don Carles de Pomar, loctinent de vostra magestat, stave ab prou revolució y perill a causa dels delats i bandejats los quals per esser crescuts en gran nombre exien a fflotes per los camins realls robant y depopulant, maltrectant y matant los hòmens sens tenir los caminants seguretat alguna en dits camins reyalls per lo respecte de la justícia, protectió o correctió de aquella y lo que més és havien ja emprès e cascun dia emprenien entrat axí de die com de nit en les viles e lochs poblats de la present illa invadint y matant los hòmens en lurs pròpies cases, lo que per mercè de Nostre Senyor Déu y administració de la justícia e bon govern de don Gregori Burguès are en après òbit del dit don Charles de Pomar, loctinent y governador per vostra magestat en aquest Regne appar que ha molt cessat pe haver.se lo dit nou loctinent en lo dit Govern, com a persona comune sens fer differència o excempció de persones molt providement y de bon cavaller perseguint de die e dit als dits delats o bendejats e qualsevol altres malfactors molt diligentment sens perdonar a qualsevols treballs de sa propria persona per hon és tornada la justícia militar e negociació algun tant a loch per tenir dit loctinent atemoritzats e perseguits los dits malfactors.»

L'any 1525 marca l'inici d'una activitat legislatora frenètica. El fet remarcable d'aquest conjunt és que gairebé no era original, tota vegada que el virrei Pomar aconseguí que l'emperador confirmàs una sèrie d'edictes reials dels virreis Aymerich o Gurrea, molts dels quals havien estat elevats de categoria jurídica pel mateix Ferran el Catòlic. Foren importants les pragmàtiques sobre els coronats⁹⁰ i la que es referia als qui prenién venjança dels amics i parents dels autors d'ofenses.⁹¹ Al mateix temps es renovà la prohibició taxativa que batlles i veguers poguessin donar guiatges.⁹²

També és digne de destacar una carta reial que l'emperador trameté al procurador reial Burguès. S'hi trasllueixen els enfrontaments que tenia amb el virrei, on, a més, feia constar l'enorme perill que suposava el gran nombre de bandejats i la gran necessitat que hi havia que acabassin en poder de la justícia. Per tot això ordenava al procurador reial que

⁸⁷ ENSENYAT I PUJOL, J. B.: *Historia de la Baronia...*, pàg. 408-412.

⁸⁸ ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Cronicó Felanitxer*, pàg. 192.

⁸⁹ ARM-AH 691 f. 37-37v.

⁹⁰ ARM-RA-ECC 1525-29 f. 37v- 38v i 47-49.

⁹¹ ARM-RA-ECC 1525-29 f. 44-46v.

⁹² ARM-RA-ECC 1525-29 f. 87-87v.

pagàs les dietes als comissaris que li assenyalaria el virrei:⁹³ *«Don Carlos, por la divina clemencia ett. Al noble, magnífico y amado consejero nuestro don Francesch Burgués, nuestro procurador reall en el nuestro Reyno de Mallorques. Salud y dilección. Por quanto en esse nuestro Reyno diz que hay muchos bandeitados y personas perversísimas, las quales cometen cada día muy graves casos y cumpla [...] a nuestro servicio haverlos a manos de nuestros ministros para que reporten la pena que sus delitos merescen, por la qual, conviene hazer y crear muchas guardas y offiçiales secretos que los vayan a buscar y porque es nuestra voluntad conforme a razón que a estos tales se les paguen las dietas para que se puedan entretener en los dichos cargos. Por ende, con tenor de las presentes, de nuestra recta sciencia deliberadamente y expressa y por nuestra reall auctoridad vos dezimos y mandamos que de qualquier pecunias de nuestra Corte a vuestras manos proveídas o primero proveyderas déys y paguéys realmente y de fecho en dinero de contado a las personas que os nombrarà nuestro visorey y capitán general, con consejo del regente nuestra Cancillería en el dicho Reyno, todas las dietas que hauran vacado en sallir de sus casas y así a tomar e prender lo dichos bandeitados y delados; [...] Dat. en la villa nuestra de Valladolid a XIII del mes de junio del año del nacimiento de Nuestro Señor Mil Dnientos y veinte y siete.»*

Paral·lelament a les mesures legisladores, també es posaren en marxa les de repressió directa, continuant les persecucions que s'havien iniciat amb l'acabament de les Germanies. El 13 de març de 1527 el virrei Pomar nomenà lloctinent seu mossèn Salvador Sureda, menor, per perseguir i castigar els bandolers. Perquè pogués complir millor aquesta missió li delegà mer i mixt imperi i fins i tot la potestat graciosa. Mossèn Salvador Sureda es va fer acompanyar per dos homes a cavall:

1. Joan Comes, als Bargo.
2. Rafel Marons (?), amb dos cans d'ajuda.
3. Bernadí Tries, d'Esporles.
4. Pere Canals, de Binissalem.
5. Antoni Coll, de Santa Maria.
6. Bartomeu Ferrà, de Valldemossa.
7. Nofre Calafat, de Marratxí.
8. Marià March.
9. Antoni Armengol, de Sencelles, amb un ca.
10. Gabriel Homar.
11. Antoni Llopis.⁹⁴

Per desenvolupar millor la persecució, el virrei li explicità unes instruccions que es referien a:

- a) En prendre un malfactor, en donaria avís immediat a la Cúria per veure si hi tenia alguna causa pendent, donant potestat de posar en turment els sospitosos.
- b) Ordena que ni ell ni cap dels seus acompanyants prenguessin res, especialment menjar, llevat que ho pagassin.
- c) Qualsevol ordre referida a la composició de l'escamot seria comunicada al virrei a través de l'escrivà.

⁹³ ARM-RA-ECC 1525-29 f. 100-100v.

⁹⁴ ARM-RA-ECC 1525-29 f. 186 v.

d) «E més avant aduttireu en no remetre nigu malfactor sens que primer no.ns ne doneu avís per los inconvenients que se.n poden seguir, si donchs no era a persones les quals vos possassen en mans ab tot effecta tres dels qui han entrevingut en les morts de Mon. Uguet de Palou, de Mon Bernat Albertí y nafres de Mon. Joanot Soldevila los quals poreu remetre solamente de vida y menbres galera y Alger refuats en Jaume Andreu de Polensa en Jaume Lompart de Incha y en Thoni Mulet, notari de Muro.»⁹⁵

Un altre període de gran intensitat legisladora fou l'any 1528, en bona part continguda als edictes reials del virrei Pomar de juliol d'aquell any.⁹⁶ En sentit estricte no foren originals, però es poden considerar com a molt valuosos, ja que recopilaren un conjunt de disposicions disperses que, a partir de les ordinacions d'Aymerich, no s'havien sistematitzat. La major part dels 21 edictes ja es troben d'una manera o l'altra reflectits en ordinacions anteriors, tant de diferents lloctinents com dels mateixos monarques, emperò és el primer document amb una voluntat clarament totalitzadora i segurament molt influïda per les Germanies i la seva repressió. D'altra part, hi trobam disposicions conjunturals que ens demostren l'abast de les dificultats de sobreviure dels elements més febles de la població. Així es nota una major incidència en la persecució de bandejats, hi ha una abundant codificació sobre dones errades, amistançades o enamorades, i apareix un dur capítol sobre les mares que actuen d'alcalvot de les pròpies filles.⁹⁷

El mateix any de 1528, l'emperador obligà a firmar unes treves de les banderies dels cavallers i hi hagué unes crides parcials referides al tema específic del bandolerisme. S'hi fa menció que moltes persones solien anar en quadrilles per l'illa cometent malifetes de dia o de nit. Per tal d'obviar els problemes que provoquen:

Es prohibí envestir a qualsevol, de nit, sots pena d'una multa de 10 lliures i de ser desterrat del Regne per espai d'un any.

Si de l'envestiment es derivàs sang, de perdre el puny i, si hi havia aixellament o mort, que l'autor fos tingut per homicida.

Coherentment es prohibí el port d'armes, ja que d'aquesta pràctica es derivaven les bregues i els envestiments.⁹⁸

No sembla haver-hi dubte que els problemes que provocaven les banderies i els bandolers a la Part Forana, estaven encara relacionats amb les de la Ciutat. Vers 1531, els

⁹⁵ ARM-RA-ECC 1525-29 f 185v-186.

⁹⁶ ARM-RA-ECC 1525-1529, f. 131-135v.

⁹⁷ ARM-ECC 1525-29 f. 131-135v: edictes reials del virrei Carles de Pomar de 23 de juliol de 1528: «[VII]. De les dones que són alcavotes de ses filles. Més avant proveheix ordena y mana lo dit spectable senyor loctinent General, com sia cosa certa que en la present Ciutat y Regne de Mallorques a algunes dones, les quals són alcavotes de ses filles y, posposada la temor de nostre Senyor Déu y la correctió reyal, liuren lurs filles als hòmens per corrompre y violar aquelles per la qual cosa se segueix que, après les dites lurs filles van per lo món corrent los bordells; per ço, lo dit spectable y Noble señor lochtinent general proveheix y mana a tot hom generalment de qualsevol ley, grau, condició o stament sien que qualsevol que sebrà que mare alguna sia alcavota de ses filles e hage liurades aquelles per diners a alias, a persones algunes e dins tres dies après de la publicació de le present en avant comptedors no ho denunciarà a sa spectable señoria sia incidit en pena de déu liures aplicadores en la forma dessús dita, de les quals si serà provat les dites persones o persona haver notícia directament o indirectament de les dites coses en no haver aquelles denunciades a sa spectable y noble señoria serà feta rigorosa execució ultre altres penes a sa spectable y noble senyoria reservades.» En conjunt se'ns presenta com un procés de Barcelona pel mateix motiu que ha esdevingut clàssic, i en què, tot i tenir com a escenari la capital del Principat, els protagonistes eren de Mallorca i Menorca. Vegeu RIERA I SANZ, J. [Edició a cura de] (1993): *El cavaller i l'alcalvota*. Ed. El Pi de tres branques. Barcelona.

⁹⁸ ARM-RA-ECC 1525-29 f. 142-143.

jurats escrivien a l'emperador: «Per dar.li de aquel verídica informació y homei entès lo stament de aquel esser molt quieto y assossegat posat en pacificació a bé que no ha molts dies stava en alguna perturbació axí en la Ciutat com en la Part Forana a causa de algunes particulars disencions per les quals se seguien alguns homicidis y en la Part Forana se cometien diversos malificis y de grans quantitats, els quals se ha remediats per lo bon regiment y provisions del loctinen de vostra magestat, per la qual són estats presos en la Part Forana molts en notable nombre y punyts de últim suplici de ont lo desús dit loctinent per haver tinguda gran diligència anant per moltes vegades an grans perills per coves y deserts de nit y de dia pretenint y insequint los facinerosos insici en gran infirmitat de la qual se creya no havia de campar.»⁹⁹

Hi ha prou indicis per vincular molts dels esdeveniments protagonitzats per les banderies de la Part Forana amb les de la Ciutat. Al mes de juliol de 1529, l'emperador escrivia una carta de perdó a favor de Miquel Mateu, d'Inca. El delictes que havia comès, segons aquesta carta, era haver mort Pere Joan Mi (?) en el decurs d'una brega quan anava a treballar «*sin pensamiento de danyar a nadie ni de ser de otri [sic] dañado.*» Com a conseqüència de la brega, Miquel Mateu fugí, però acabà per lliurar-se a la justícia, que el condemnà a una multa de 25 lliures i a desterrament de cinc anys. Allò remarcable d'aquesta carta radica en el fet que el seu avalador davant la Cúria fou Mateu Net, que apareix sovint relacionat amb les banderies de cavallers.¹⁰⁰ Pel que sembla, Inca fou en aquest temps, un continu focus de problemes i bregues. Pel mes de febrer de 1529 el virrei arrestava i donava guiatge als seus domicilis Lleonard Comelles i Antoni Simó.¹⁰¹ D'altra banda, aquest mateix any es donava guiatge per quinze dies a favor de Miquel Dolç, i, curiosament, se li atorgava per arrest la possessió de Perot Puigdorfil a Muro.¹⁰²

Paral·lelament a la legislació, el virrei inicià aquell mateix any de 1528 una sèrie de sortides a la Part Forana, que bullia de bregues i assassinats. Entre 1525 i 1530, les eixides i els edictes en contra dels bàndols rurals, l'armament, les bregues i els assassinats a la Part Forana foren constants. La divisió de la Part Forana era un problema tan greu que el 1528, any jubilar, es donava guiatge a tots els bandolers per anar a Campanet per poder-se confessar.¹⁰³ «Quant emperò en lo pacífich stament de aquest seu Regne ha d'entendre Vostra Magestat que per lo passat tirania, algunes bandositat e disencions en aquell e havien pullullat molts bandejats ab los quals molts altres juntament ab aquells se feien molts mals e desordes era vinguda la terra que ya no se anave ab aquella pristina seguretat que abans ser serya per camis e molts comptaven residir en lurs alcaries e possessions però alguns dies abans de nostra extractió lo loctinent general de sa magestat en aquest seu Regne desitios del repòs de aquest Regne e principalment de servir a dita Cessàrea Magestat ab molta providència e sollicitud tingue art de haver en ses mans uns assassinos, los quals presos executà a mort per lo que merexien en poc après ab la sua bona vigilància concerta per los medis en cloure certs altres bendeiats e axí no sens trebal e perill de la sua persona com a bon caveller y velerós cavalcant tota una nit ab alguns qui.l seguien molt secretament fonch a un loch molt aspre lany de la Ciutat sis legues y pres nou bendeiats

⁹⁹ ARM-AH 686 f. 24v.

¹⁰⁰ ARM-RA-ECC 1525-29 f. 166-166v.

¹⁰¹ ARM-RA-ECC 1525-1529 f. 166v.

¹⁰² FIOL I TORNILA, P.; ROSSELLÓ I VAQUER, R.; PAYERAS I CAPÓ, D.: *Història de Muro/IV*, pàg. 72.

¹⁰³ ROSSELLÓ VAQUER, R.; LÓPEZ PONS, A. (1982): *Història de Campanet. De la Prehistòria al S. XVI*. Palma de Mallorca, pàg. 202.

molt tinguts en críminosos qui staven retrets dins una cova dels quals ne sententià la major part y après ne sententià un altre qui cruelment havia fet metar un germà de son pare cercant modos y vies per hont vingue a notícia de tal crim en cert ha posat tot aquest Regne de vostra magestat ab gran repòs e molts dels altres qui eran bendeiats se són posat ab la bona obra e per lo que valien de present star ab prou tranquillitat aquest Regne molt contents e satisfets de dit loctinent general plàcia Nostre Senyor sia ab perseveràntia axí com speram y creyem per lo que Déu e sa magestat ne ferà servida e aquest seu Regne relevant.»

D'altra banda al mes de gener de 1531, els jurats escrivien a l'emperadriu donant-li compte de l'estat general del Regne: a més de les queixes per la mala collita i el perill que suposava Barba-rossa, realitzaren un complet elogi del lloctinent respecte de la persecució de bandejats que col·lapsaven la Part Forana.¹⁰⁴

No hi ha dubte que les arrels de bona part d'aquests conflictes encara estaven relacionades amb el moviment agermanat. En una data tan tardana com 1539 el virrei Pérez de Figuerola ho deixava ben clar quan es queixava que «*después de los tiempos de la Germanía los hombres populares habían perdido el respeto a Dios y a su Majestad*».¹⁰⁵ Hi ha un altre element que ens indica encara aquesta relació. Els agermanats que fugiren a les muntanyes i garrigues solen constar a la documentació com a «alçats»: el 1533 el lloctinent general revocava l'exili perpetu d'Antoni Sanxo, de Muro, condemnat a causa de la seva participació en les Germanies¹⁰⁶ i en un llistat de bandolers de 1541, apareix Pere Mas, bandejat de Campos que «per dita mort va alsat, però no és stat bendetjat».¹⁰⁷

La situació de l'illa obligà a publicar uns nous edictes reials el 1534, als quals es reglamentava la blasfèmia, el joc, les armes (anomenant clarament ja les armes de foc i els cans d'ajuda), les bregues, la persecució de bandejats i els delictes relacionats amb el bestiar.¹⁰⁸ Hi ha també prou notícies de banderies en diferents viles. Sols a tall d'exemples podem citar: entre 1535 i 1536 hi hagué diferents bregues a Muro entre els Morell i Ferrer, aprofitant sovint l'església per refugiar-s'hi o portar-hi bandejats.¹⁰⁹ El 1538 i a Felanitx, brega entre els Sunyer i els Canet i batalla entre els Caldentey d'aquella vila i els Orell de Porreres. El 1542 el virrei hagué de sortir a diverses viles per pacificar bàndols. El 1544 hagué d'acudir a Bunyola per pacificar els bàndols enfrontats. El 1548 maten el batlle de Felanitx en una brega...

En conjunt, aquests exemples, no són més que un indicador de l'estat de descomposició de les viles, mentre que els cavallers, a Ciutat, semblen haver establert una pau tàctica. Les sortides del virrei o dels seus lloctinents per tal de compondre delictes, pacificar bàndols, resoldre assassinats foren contínues entre 1525 i 1550. Els exemples es repetirien en totes les viles si disposàssim de prou històries locals, emperò tot ens indica que la dècada de 1540-50 fou una època en la qual les banderies de la Part Forana experimentaren modificacions substancials: el 1540 el virrei hagué de sortir a sa Pobla per una brega en la qual hi hagué tres morts. El 1541 hi hagué quatre assassinats d'habitants de

¹⁰⁴ ARM-AH 691 f. 5-5v.

¹⁰⁵ VAQUER, O.: *Una sociedad...*, pàg. 541.

¹⁰⁶ FIOL I TORNILA, P.; ROSSELLÓ I VAQUER, R.; PAYERAS I CAPÓ, D.: *Història de Muro/IV*, pàg. 74.

¹⁰⁷ ARM-RA-ECC 1538-1544, f. 198.

¹⁰⁸ ROSSELLÓ VAQUER, R.; LÓPEZ PONS, A. (1982): *Història de Campanet. De la Prehistòria al S. XVI*. Palma de Mallorca, pàg. 203-204.

¹⁰⁹ FIOL I TORNILA, P.; ROSSELLÓ I VAQUER, R.; PAYERAS I CAPÓ, D.: *Història de Muro/IV*, pàg. 74.

Campanet i una brega a Búger.¹¹⁰ El 1543 n'hi hagué a Inca, Selva, Manacor i Sóller. El 1544 foren Bunyola i Valldemossa, etc. La mateixa Ciutat no estava més calmada, com hem vist en tractar de les banderies aristocràtiques. Els edictes del virrei Cervelló de 1547¹¹¹ i els de Gaspar de Marrades de dos anys més tard,¹¹² en són una bona demostració. Tant les mesures en contra de l'armament, de les quadrilles i dels homicidis són uns clars antecedents de la legislació del segle següent.

El conjunt d'avalots i bregues provocà que bona part dels implicats fossin bandejats i es refugiassin en garrigues i muntanyes. D'altra banda, se sap com entre 1541 i 1547 el vagabundeig esdevindrà un greu problema: centralitzat primerament a la Ciutat, aviat s'esbandirà a tota l'illa. És en aquest moment que es produirà la substitució de les colles sorgides arran de la repressió dels agermanats per una nova categoria de bandolers més emparentats amb les oligarquies rurals i amb unes xarxes de fautors més estructurades i que cercaran els components dels escamots entre la població marginal.

El fet més representatiu d'aquesta nova situació és que el 1548, entre multitud d'indícis de bregues de banderies i assassinats, hi hagué una magna concentració de bandolers al Puig de Randa.¹¹³ Per desgràcia aquesta important notícia es redueix a això, emperò tot indueix a pensar que aquest «concili de bandolers» es pot relacionar amb les banderies de la Part Forana i amb les modificacions de les colles. Tot i això no podem perdre de vista que aquesta tendència era encara incipient. És cert que restava com a problema la pervivència d'un bandolerisme residual que lluitava per sobreviure, però les transformacions començaven a ser profundes. Així en uns edictes de 1549 es qualificava el problema com «per quant se té molt cert com per la experiència y effectes quasi molt bé sia per què los hòmens bandetjats per la cort qui van per lo present Regne impedexen en gran part la agricultura y roben y destruxen los bestians y havers dels pacífics habitants del present Regne, e per fer los dits delictes ocultadament [...] y per ço tenen major ànimo de perpetrar los dits furts y robos per parts y lochs deserts, matar hòmens...»¹¹⁴

D'aquí es podria deduir que el bandolerisme en aquesta època era sols un problema de delinqüència. Emperò hi ha certs detalls a tenir en compte. El primer és la destrucció de l'agricultura i la ramaderia, i, segons es desprèn, no sols per menjar. Es planteja, per tant, un precol-lapse de les activitats econòmiques de la Part Forana, molt semblant al que es donarà pels anys anteriors a 1666. D'altra banda els assassinats acordats, en llocs solitaris, i el detall que molts de bandejats anaven acompanyats d'escamots armats, com s'indica al mateix document, ens confirma que estam davant quelcom més que un bandolerisme residual.

¹¹⁰ ROSSELLÓ VAQUER, R.; LÓPEZ PONS, A. (1982): *Història de Campanet. De la Prehistòria al S. XVI*. Palma de Mallorca, pàg. 200.

¹¹¹ ARM-RA-ECC 1538-1544, plec solt.

¹¹² ARM-AH 428 f. 9-12.

¹¹³ CAMPANER, Á.: *Cronicón...*, pàg. 263: «Breguas. A 17 de Mars de 1548 paguí al spectable Sr. D. Miguel Sureda Sanglada regint la Governació General 20 lbs. e són.li degudas per 10 dies ha posades en anar a la Part Forana, ço és, 4 días en Felanitx per la bregue on fou mort lo batle: y em Campos per la mort den Barceló y dos días en anar al Juig [sic] de Randa en lo qual loch los bandejats del present Regne se havian ajuntat, y 4 días en anar en Selva per lo envestiment fet a n.en Mulet y rompement de homenatges y avalot seguit en la plassa en dit mes.»

¹¹⁴ ARM-AH 478 f. 2v.